

## Verbeelding van de oordeelsdag (Zefanja 1)

Om de profeet Zefanja kun je niet heen. Hij is van goede komaf, maar hij is vooral een geducht spreker. Wat hij in naam van God zegt laat je niet los.

### Van goede afkomst

In de vergeleken met andere profeten opmerkelijk lange lijst van voorouders wordt Zefanja verbonden met Hizkia. Dat moet haast wel de bekende koning van Juda zijn. Het betekent ook dat Zefanja familie is van Josia, de huidige koning van Juda. Desalniettemin vindt Zefanja er bij zijn analyse van wat hij waarneemt in de hoofdstad geen doekjes om. Welbespraakt maar keihard kondigt hij een allesvernietigend oordeel aan. Zefanja begint daarbij heel globaal: heel de wereld moet eraan geloven. Maar het wordt duidelijk dat de kern van het probleem in Jeruzalem ligt.

### De hoofdlijn van het betoog

Laten we eerst de lijn van zijn vlamme betoog volgen. Met een onheilspellend woordspel wordt in de eerste twee woorden de toon gezet: *asoof aseef*. Dat kan men waarschijnlijk (het Hebreeuws is hier heel moeilijk te begrijpen) het beste vertalen met 'verzamelend zal ik verwoesten'. Deze dreigende vernietiging geldt alle levende wezens op aarde. Hier wordt niets minder dan de omkering van de schepping aangekondigd, net zoals dat volgens Genesis 6 bij de zondvloed gebeurde. In Genesis 8:21 wordt hetzelfde zeldzame werkwoord gebruikt om de gevolgen van de vloed mee aan te duiden. De mensen, maar ook de dieren, inclusief de vogels en de vissen moeten er volgens Zefanja aan geloven (v. 2-3). Het is allemaal een grote puinhoop aan kwaadaardigheid, zo wordt midden in vers 3 geoordeeld. Vanaf vers 4 wordt het meer toegespitst. Gods boosheid is in de eerste plaats gericht tegen Juda en zijn hoofdstad Jeruzalem. Dat is de plaats van de tempel. Maar die wordt niet genoemd. De aandacht wordt veeleer getrokken door Baäl en zijn priesters. En wanneer de mensen van Jeruzalem naar de sterren kijken, dan doen ze dat niet meer zoals Abraham ter herinnering aan Gods beloften van talrijk nageslacht, maar ziet men er goden. De God van Israël wordt ook nog wel aanbeden, maar hij is niet meer dan één van de velen.

God laat het niet over zijn kant gaan. Hij grijpt in. In vers 7 worden de boosdoeners aangesproken: "Stilte voor de heer JHWH!" Zijn dag zal komen en hij komt snel. Het vernietigende oordeel geldt in eerste instantie Jeruzalem. Het begint in de tempel, ja zelfs in het heilige der heilige. God zelf richt er de offermaaltijd aan. Normaal gesproken is het offer in de tempel een teken van verzoening met God. Nu is het echter een confrontatie met het heilige die voor de mens een vernietigende uitwerking heeft. Juist degenen die doorgaans bij het offer vooraan staan, de hoogwaardigheidsbekleders en de mannen van koninklijke bloede, zullen nu als eerste verzengd worden door Gods toorn. God blijkt vooral boos te zijn door hun onzuiverheid. Aan hun kleren kun je het al zien: een eigen identiteit hebben ze niet meer. Hun godsdienst is een allegaartje geworden van allerlei soorten bijgeloof. En nog zo'n veelzeggende eigenaardigheid: ze springen over de drempel. Dat doen de Filistijnen in de tempel van Dagon ook. In 1 Samuël 5:5 wordt dat uitgelegd als een herinnering aan die keer dat de God van Israël huis gehouden had in Asdod, waarbij het hoofd van het afgodsbeeld op de drempel terecht was gekomen. Dat soort verhalen maakt blijkbaar geen indruk meer. Men gelooft niet meer zo erg in een God die ingrijpt: 'JHWH doet geen goed en geen kwaad', zo denken ze (v. 11). Ze denken ongestraft hun lusten te kunnen botvieren. Het enige wat echt telt is geld. Welnu, daar zullen ze achter komen!

In vers 14 zet Zefanja nog een keer in. Hij herhaalt de woorden uit vers 7 ('dichtbij is de dag van JHWH'), maar versterkt ze nog eens: 'Dichtbij is de grote dag van JHWH, dichtbij en snel naderend'. En dan gaat

hij helemaal los. Zevenvoudig wordt in de verzen 14-16 de dag bezongen waarop letterlijk en figuurlijk horen en zien de mensen zal vergaan. Het is een dag van Gods toorn die zal leiden tot grote angst bij de mensen. Het zal uitlopen in diepe duisternis en oorverdovend lawaai.

In de slotverzen 17-18 wordt het nog eens samen gevat. God neemt net als in vers 6 zelf het woord: 'Ik zal de mens benauwen en zij zullen gaan als blinden'. Als Gods toorn ontbrandt zal geld je niet redden. In het slotakkoord wordt herhaald dat het vuur van Gods woede universeel is: heel de aarde en allen die er op wonen zullen erdoor worden verteerd.

Het geheel overziend kun je vaststellen dat het in dit hoofdstuk draait om de aankondiging van de dag van JHWH in zijn zevenvoudige omschrijving in de verzen 14-16. Het wordt ingeleid met de wereldwijde aankondiging die zich toespitst op Jeruzalem (v. 2-6) gevolgd door een uitweiding over de aard van de aldaar bedreven zonde (v. 7-13). Nadat de komende dag van JHWH op indrukwekkende wijze is neergezet (v. 14-16) eindigt het met een reprise van de verwijzing naar de oorzaak die gezocht moet worden in de zonde (v. 17-18a) en naar de enorme reikwijdte van het oordeel daarover (v. 18b).

### **Vanwaar die boze dreiging?**

Wat heeft de profeet bewogen tot deze harde woorden? Gezien zijn vermoedelijke afkomst was Zefanja geen vreemde in Jeruzalem en was hij zelfs kind aan huis in het koninklijk paleis. Dan zou men juist verwachten dat hij geneigd zou zijn om zijn kritiek niet al te zwaar aan te zetten. Aan het hof houdt men sowieso niet van maatschappelijke onrust. De koning is gebaat bij orde en werpt zich bij voorkeur ook op als de verdediger daarvan. Aan de andere kant kan zich dan ook voorstellen dat Zefanja als ver familielid zijn kritiek op het reilen en zeilen in de tempel en aan het hof lange tijd voor zich heeft gehouden. Maar als op een gegeven moment de maat vol is, dan barst het er als het ware uit. En waar hij als insider dan vooral de staf over breekt is de schijnheiligheid. De hoogwaardigheidsbekleders doen zich vroom voor, maar Zefanja prikt daar doorheen. Mogelijk was hij vertrouwd met de manier waarop men onderling praatte en wist hij maar al te goed dat men in de wandelgangen heel andere dingen zei dan in het openbaar.

Hoe dan ook, Zefanja pleit voor zuiverheid. Of liever: hij moet constateren dat de zaak zo bedorven is dat er geen redden meer aan is. De hele samenleving is verziekt. Onder het mom van tolerantie is er van alles toegelaten en daarmee is de eigen identiteit hopeloos verloren gegaan. De oude principes zijn verkwanseld. Het enige waar nog waarde aan gehecht wordt is geld. Dat zal men zo niet zeggen natuurlijk, maar het is wel de praktijk. Juist dat maakt Zefanja des duivels: men is hierin niet eerlijk. Misschien zijn de meeste mensen zich hiervan ook helemaal niet bewust. Ze lopen gewoon mee, als blinden. Het wordt tijd dat hun de ogen open gaan.

### **In de lijn van Amos**

Zefanja grijpt naar harde middelen. Hij zal zich daarbij geïnspireerd hebben gevoeld door God en zich gedreven hebben geweten door dezelfde geest welke zijn voorgangers bewoog. Daarbij moeten we dan vooral denken aan de profeet Amos. Van deze voorganger van Zefanja – hij leefde bijna anderhalve eeuw eerder – is de volgende profetie overgeleverd: 'Wee degenen die verlangen naar de dag van JHWH! Wat zal de dag van JHWH jullie brengen? Duisternis en geen licht! (...) De dag van JHWH zal duisternis zijn en geen licht, donker, zonder glans' (Amos 5:18, 20). Eerder had Amos de rijken die zich niet bekommeren om de armen al de wacht aangezegd en aangekondigd dat hun economische welstand geen garantie voor de toekomst is: 'Ook al hebben jullie huizen van steen gebouwd, jullie zullen er niet in wonen; ook al hebben jullie prachtige wijngaarden geplant, jullie zullen er de wijn niet van drinken' (Amos 5:11). Zefanja herhaalt dit oordeel in 1:13. Hij moet constateren dat er in feite niets veranderd is. Dat maakt Gods teleurstelling alleen maar groter en zijn oordeel daarmee ook zwaarder.

Centraal staat in dit oordeel de aankondiging van de dag van JHWH. Amos was tot het inzicht gekomen dat de mensen in Israël daar een vertekend beeld van hebben. De dag van de YHWH, zo dachten zij, dat

is het moment waarop God ingrijpt. En wanneer God ingrijpt, dan zal hij dat doen ten behoeve van zijn eigen volk. Als het er op aankomt zal hij ons niet laten vallen, zo leren ons de verhalen zoals over Jozua, Gideon en David. In de tijd van Zefanja zal men daar ook nog de naam van Hizkia bij genoemd hebben. Had God niet voor de wonderbaarlijke redding uit de hand van de Assyriërs gezorgd, toen zij Jeruzalem belegerden (zie 2 Koningen 18-19)? Amos had indertijd fel gekeerd tegen de vanzelfsprekendheid waarmee men dacht een beroep te kunnen doen op JHWH. Zo kritisch als men is ten opzichte van de andere volken zo kritisch moet men ook naar zichzelf kijken. In de eerste profetieën van Amos wordt dat retorisch fraai neergezet. Alle omringende volken krijgen de één na de ander het oordeel aangezegd. Maar op het moment dat Israël en Juda tevreden denken te kunnen vaststellen dat hun god zijn werk weer goed heeft gedaan krijgen zij te horen dat zij zelf de dans niet zullen ontspringen. Zij worden over één kam geschoren met Gaza, Moab, Edom en de anderen. Wat telt is niet hun afkomst, maar hun daden. De dag waarop God oordeelt en ingrijpt is dus niet iets om naar uit te zien zonder eerst ook heel kritisch te kijken naar zichzelf.

### **Verpletterend**

Zefanja gaat nog een stap verder dan Amos door het verpletterende oordeel van God wereldwijde dimensies te geven. Hij beschrijft het als iets met de impact van de zondvloed. Nu is dit hoofdstuk binnen de ons overgeleverde Hebreeuwse Bijbel niet het laatste woord dat we van Zefanja horen. We kunnen dus doorlezen en dan constateren dat er ook een uitweg geboden wordt. Uiteindelijk klinken er zelfs heilsbeloftes. De vraag is echter of daarmee wel recht gedaan wordt aan de intentie van de profeet. In hoeverre dreigt men dan weer in de onverschilligheid te vervallen waar Amos en later Zefanja zich zo boos over maakten?

Hetzelfde kan gebeuren wanneer men de aankondiging van de dag van JHWH leest binnen het historische kader van het opschrift. Zefanja profeteerde, zo lezen we in het eerst vers, ten tijde van koning Josia. Die is vooral bekend vanwege de door hem doorgevoerde hervorming van de cultus aan de hand van het boek Deuteronomium. Dat heeft iets geruststellends. Blijkbaar is het mogelijk om via passende, ingrijpende maar ook weer niet al te schokkende maatregelen adequaat te reageren op de profetische kritiek. Ook hierbij kan men zich echter afvragen of Zefanja's tirade nu tandeloos wordt gemaakt.

Men zou de woorden van Zefanja ook kunnen lezen vanuit het perspectief van mensen die in hun huidige situatie iets ervaren van zo'n verpletterend oordeel. Dat kan natuurlijk niet zomaar vanuit de geriefelijke rust van een studeerkamer in een ondanks alle geklaag over crisis nog steeds welvarend Nederland. Men zou het samen moeten lezen met mensen die aan den lijve ervaren wat het is als alle zekerheden waarop men het leven dacht te hebben gebouwd wegvallen. Of met mensen die er zich van alles bij kunnen voorstellen wanneer de profeet spreekt over een situatie waarin horen en zien je vergaat. Men moet er dan wel voor oppassen om die narigheid op een of andere manier te duiden als oordeel van God. Dat is werk voor profeten en wacht u voor zelfbenoemde opvolgers van Zefanja! Men kan intussen wel aan het denken worden gezet over de manier waarop onze samenleving is ingericht en op welke economische en levensbeschouwelijke peilers die inrichting rust.

### **Excurs: De dag des Heren**

In het oude Israël dacht men bij de dag van JHWH in de eerste plaats aan die momenten waarop God verschijnt en ingrijpt ten behoeve van zijn volk in de strijd met zijn vijanden. Een goed voorbeeld daarvan is de strijd tegen de Amoriëten zoals beschreven in Jozua 10. God mengt zich zelf vanuit de hemel in die strijd en laat ook de hemellichamen hun steentje bijdragen. 'Een dag als deze is er noch vroeger, noch later ooit geweest, waarop JHWH zo iemands stem verhoorde' (Jozua 10:14). De profeet Amos maakt duidelijk dat God zich op zo'n dag ook tegen het eigen volk kan keren. Bij Zefanja wordt die

gedachte nog versterkt en wordt ook het kosmische aspect benadrukt. In latere teksten wordt het onder de opkomende invloed van de apocalyptiek steeds meer een aanduiding van het eind der tijden. Een goed en invloedrijk voorbeeld daarvan is de profetie in Zacharia 14:1-7. Het kondigt de dag van JHWH aan waarop hij zelf en 'al zijn heiligen' zal komen naar de Olijfberg en hij de strijd zal aanbinden met de vijanden.

Ook in het Nieuwe Testament is de dag van de Heer de dag een dag van straf en verwoesting (zie bijv. Marcus 13). Het is het eind der tijden, wanneer hemel en aarde zullen vergaan (2 Petrus 3). Het grote verschil met het Oude Testament is dat het nu vooral een dag is waarin Jezus Christus de hoofdrol zal spelen. In de christelijke traditie is er op basis van de verschillende, elkaar soms tegensprekende elementen in de beschrijving van de dag des Heren in de Bijbel eindeloos gespeculeerd over de datering en de details. Ook Zefanja 1 speelt daarin een belangrijke rol. De eerste regel van het *Dies irae* is ontleend aan vers 15.

### **Literatuur**

Johannes Tromp, 'De dag van de Heer', in: Klaas Spronk, Archibald van Wieringen (red.), *De Bijbel theologisch*, Meinema: Zoetermeer 2011, 249-256.